

В ГЛИБІНЬ ТИСЯЧОЛІТЬ СЛІДАМИ ЧОРНИХ ТУРІВ

**Степан
НАЛИВАЙКО,**
сходознавець-індолог,
завідувач відділу
порівняльних
досліджень НДІУ

1. КАЛАКУРА І КАЛАТУРА

Ярослав Калакура, відомий сучасний історик і бібліограф, під час одного нашого спільного семінару з українознавства в Київському Будинку вчителя, де я розповідав про давні українсько-індійські зв'язки, поцікавився в мене, що може означати його прізвище. Я відповів, що в нього цілком індійський вигляд і з санскриту воно – семантичний двійник українських прізвищ *Чорновіл, Чорнотур*. Бо санскр. *kala* – “чорний”, а *kura* (хінді *kur*) – “бик”, “тур”. Ярослав Степанович мовив, що це схоже на правду, бо в його рідному селі побутує і прізвище *Калатура*, яке, виходить, тотожне прізвищу *Калакура*.

Зараз я можу долучити сюди й іранські факти: осет. *kur, kug*; іран. *kur, kurush*, памірське *gur* – “бик” (СИФ, 201). Український антонім до прізвища *Калакура*, що має і форму *Калакур*, – *Білокур*, тотожне прізвищам *Біловол, Білотур* і *Білогур*.

Вже після тієї нашої розмови мені до рук потрапила книжка Дмитра Шпака “Тлумачний словник топонімів села Старі Кути” (Львів, 1998). І в ній я знайшов назву *Калатура* й підтвердження тому, що я казав тоді Я.С.Калакурі. Дмитро Шпак, багаторічний і невтомний дослідник рідного краю, пише, що *Калатура* – урочище з потічком на Косівщині, колись священний гай, де водилися могутні й священні, як і дуби тут, тварини. Й ілюструє сказане щедрівкою:

Поїдемо ж ми... за чорним туром...

Та ек надибав чорного тура,
Чорного тура, грубого звіра;
І сніпок стрілочок не долітає,
І тугий лучок не дострілює,
Ясна шабелька не дорубає:
Та сивий коник із ніг спадає,
Гордий молодець із страху вмливає...

Автор книжки слушно зауважує, що цей щедрівчаний тур якраз і живе в назві *Калатура*. Щоправда, вірно визначивши *тура* в назві, перший компонент він визначає як “коло”, “біля”. Тож уся назва отримує тлумачення “Коло тура”, “Біля тура” або “Там, де (є) тур” (ТС, 61-66). Насправді ж *Калатура* й означає те, про що мовить давня щедрівка – *Чорний Тур, Чорнотур*.

Далі Д.Шпак наводить деякі цікаві й пізнавальні факти – свої і з книги А.Крищука “Українська міфологія” (Тернопіль, 1994). Дещо з того повторимо своїм викладом і ми, іноді з коротким коментарем.

Тур – бог ратної справи, могуті, незламного духу, віри. Ідол його мав вигляд чоловіка з залізною головою тура, роги в нього – срібні, тулуб – у кольчугі, в правій руці – короткий спис чи меч. У нього просили краси й сили, а найдужчих і найхоробріших юнаків називали *турами*.

В індійців бик теж уособлював віру, закон, вважався опорою впорядкованого, справедливого, праведного світу (УЗ, 253-255). У Давній Індії самців чорної масті жертвували Варуні, богові-охоронцю космічного закону й західної сторони світу, згодом – владці водних просторів, як і грецький Посейдон. Варуна – покровитель воїнського стану, з ним ототожнювався племінний ватажок, князь, цар. Слов'янський аналог Варуні – *Дажбог*, а русичі, княжа дружина в “Слові” – *Дажбожі внуки*. Тож і Дажбог мав пов'язуватися з чорним биком-туром (ТРС, 68-81). В Україні жертвоприносини чорного бика зафіксовано востаннє 1520 року.

На Галичині у вересні відзначали *Туриці* – свято Тура. Селом водили молодого бичка й при співували: “Ой Туре, Туре, Туре небоже, ой повернися та й подивися. А в господаря пана Івана, в оборі прибуток, честь йому й шана...”

Що в Галичині відзначали *Туриці* – не дивно, бо ж і *галичани* – *чорнобичичі, чорнотуричі, і Галич* – “Чорнобиків”, і *Галичина* – “Край Чорного Бика”. Та про це далі.

Тур був великий і грізний, його боялись і підносили йому щедрі дарунки. Купальської ночі Тур виходив із кам'яної гори, ревів, аж двигтіла земля, й ішов випасати цвіт папороті, аби ніхто той цвіт не знайшов, бо тоді людина розумітиме мову природи. Небіжчика везли в останню путь запряжені в сани воли, без огляду на пору року чи на те, є сніг чи ні.

Шаноба до тура-бика збереглася в Карпатах чи не донині. На Гуцульщині й досі відчутне благоговійне ставлення до худоби. Слово *гуцул* і означає *бичич, турич (гут, гуд “бик” + ул “-ів//ов”)*, а *Гуцульщина* – “Край бичичів-туричів”.

Захопливу оповідь про полювання на тура Купальської ночі подає гуцул Ю.Федькович. Оповідання П.Куліша “Орися” містить романтичну легенду про золоторогих турів, їх оспівують наші щедрівки. “Влес-книга” знає жіночу іпостась Тура-Бика – корову Замунь.

Санскр. *go, gu, gau* – “бик”, “корова” означає і “земля”, бо корова й земля – обидві годувальниці. Певно, грец. *geo* “земля” та санскр. *gau* “корова”, “земля” споріднені. За “Влес-книгою”, від корови Замунь походять *коровичі-кравенці-українці*. А іран. *zamin* якраз і означає “земля”. Тож *Корова-Замунь* – це і є *Корова-Земля*.

Кала в прізвищах *Калакура* й *Калатура, Каль* у назвах тотожні санскр. *kala* – “чорний”, “темний”, вони широко відбиті в українських гідронімах: *Калка, Калець, Кальник, Кальчик, Кальна, Кальнівка, Кальниця, Кальничка, Кальновець, Каламутка, Калило, Калище, Калюс, Калюсик, Кальміус, Калагірка, Калигірка, Кальниболотка, Калуш, Кальновий Яр* тощо (СГУ, 228-232).

Назви з *kala* – “чорний” виявляє в Криму і тлумачить (іноді під знаком запитання) О.М.Трубаčov, російський дослідник індоаріки в Північно-му Причорномор'ї:

Кала-міта (= Інкерман, Каламіт). Від д.-інд. *kala* “темний, чорний” + *mita* “збудований” (від *mi-* “зводити”, “укріплювати”);

Кала-рас – “Чорна ріка” (?);

Калі-ера – “Чорна гора” (?). Порт венеціанців між Судаком і Феодосією, в околицях Карадагу (XIII-XV ст.; 1367 року захоплений генуезцями, 1475 – зруйнований турками). І *Карадаг* – “Чорна гора”;

Калі-стана (Каллістон) – перевал між горами Шуврі та Хріколь у Криму. Виводиться від д.-інд. *kali* “чорна”, як ім'я богині Калі (дружина Шіви), й *sthana* “місце”. Тобто “Місце (богині) Калі”, “Святилище Калі”;

Kali-tira – “Чорний берег” (?). *Calitera*, *Callitera* (1367), *Callitra* (1480), *Callitta* (1514) – назва Ялти на італійських картах і в документах; *Kali-varđi* – “Чорна вода”; *Caliorđi* – одне з шести міст внутрішньої Таврики. Пор. д.-інд. *vardhi* “океан”, *vari* “вода”. Можливо, назва тождна тюрк. *Kara-su* – “Чорна ріка” (IA, 244-245).

У цих назвах, задовільне чи незадовільне їх тлумачення (можливі й інші пояснення деяких із цих назв), безсумнівний перший елемент, пов’язаний із д.-інд. *kala* – “чорний” чи *kali* – “чорна”. Тлумачення *Kali-стана*, *Каллістон* (пор. укр. *стан*) як “Місце, Святилище Калі” дуже ймовірно, зважаючи на рясноту “дівиних” назв у Криму й по всій Україні і на те, що святилища богині Діви зводилися на високих пагорбах і стрімких скелях. А *Kali* “Чорна” грізна іпостась саме Діви-Деві – “Богині”, дружини Шіви, інше ім’я якого *Vriṣh* – “Бик”, тотожне нашому *Влес*.

І самі тури рясно відбиті в українських назвах: ріки *Тур*, *Туринка*, *Туричка*, *Тур’я*, *Турійка*, *Турочка*, *Тур’янка*, *Турла*, *Турець* (озеро), міста *Тур*, *Турів* і село *Турів* на Чернігівщині, *Туриця*, *Турей*, *Турівля*, *Турка*, *Тур’ї Ремети* на Закарпатті й Львівщині. Лише топоніми із *Тур* в Україні – близько ста, особливо їх багато на Закарпатті й Волині (ТСУ, 359). Волинський письменник Віктор Лазарук в екологічному романі “Світязь” пише: “Давня Волинь і Полісся – то край вічних дощів, невловимих ятвягів і диких турів. Тур був поширений по всій Європі й особливо на Волинському Поліссі. В Затурцях, Туропині, Туричанах, Туровичах, Турі й Турійську легендарні буй-тури водилися масово. Звір пасся на березі Тур-озера й Туреченського, пив шовкову воду з тихоплинної Турії. Такої густоти турової топонімії не знає жодна європейська країна. Але не тільки в географічних назвах тур продовжує жити. Він увічнив своє ім’я в людських прізвищах...” Останній представник цього найдавнішого виду тварин на землі загинув 1627 року.

У Давній Індії, як згадувалося, самців чорної масті жертвували Варуні, який асоціювався з нічним небом, тоді як Мітра – з денним. “Варуна – це ніч” мовить давній текст. Цар чи князь коронувався на престол тільки вночі. Санскр. *varuṇa* й укр. *вороний* – етимологічні двійники, у них спільне походження й однакове значення. Слово *вороний* наявне в назві *Вороніж*, тотожній назві *Чернігів*.

А ще – в загадковому виразі *бусови врани* зі “Слова о полку Ігоревім”.

2. БУСОВИ ВРАНИ

“Всю ночь съ вечера *бусови врани* възграяху у Пльсьньска на болони, бьша дебри Кисани и несоша къ синему морю”.

О. Трубочов пише: “Це місце в “Слові” лишається темним, здебільшого через загадки топонімії: *Плеснеск* чи *Плесенськ* шукали в Галиції (*Галичин?* – С.Н.) та біля Києва, назви ж *Кисань* так і не знайшли “на цілій Русі”. А проте “Слово” в даному пункті містить точну, хоч і унікальну інформацію про округу *Kisan*, *Kinsanous* (XIV ст.) в долині Алушти, в Криму. Ця назва, при всій її етимологічній неясності й відносно пізній середньовічній документації, носить давній характер і локалізується в землі таврів. Контекст “Слова” лише підтверджує наше порівняння і вкладає його в точний маршрут бусових (?) воронів, які “...були в долині Кисанській і понеслися до Азовського моря” (бо *сине море* в давньоруській літературі – це Азовське море, пор. іще *Синя вода* = Дон)” (IA, 59-60).

Як бачимо, вираз *бусови врани* О.Трубочов перекладає як *бусові ворони*; він вагається лише щодо слова *бусові*, тому й ставить біля нього знак запитання. Слово ж *врани* у нього сумнівів не викликає, для нього це – іменник у множині, який означає *ворони* (птахи).

Хоча насправді це прикметник *вороний*, в деяких і нинішніх слов’янських мовах – *врани*. *Бусови* (правильно *бусове*) – не гіпотетичний прикметник *бусовий*, що його тлумачили з тюркських мов то як *босий*, то як *сірий* чи *сизо-рудий* (ВЭ, 86), а множина від цілком реального іменника *бус*, тобто *бусове*. Форма множини з *-ове* властива українській мові: *панове*, *сватове*, *братове*, у “Слові” – *хинове*, *тарголове*. І сьогодні в карпатських селах чути колядки й щедрівки, в яких “межи горове два яворове”, “попід борове лежать снігове”, де “по городцях ростуть макове”, а “по толоїці цвітуть ружове” (ФМ, 50). Цілком український і порядок слів у реченні, коли за іменником іде прикметник: *бики половії*, *коні воронії*.

Тож вираз *бусови врани*, правильно *бусове врани* – *буси вороні*, тобто *чорні буси*. А що таке *буси*, збагнути неважко: це *бики*, *тури* (пор. лат. *bos* – “бик”, воно ж у назві *Боспор* – “Переправа Бика”). Означення тура латинією – *bos primigenius* – “первісний бик”, сюди ж укр. *бузівок* – “бичок”. Автор “Слова” згадає *время Бусово* – чи не часи Боспорської держави, що існувала на теренах України майже тисячоліття, починаючи з V ст. до н.е? Столицею її був Пантікапей (нинішня *Керч*), що називався і *Боспор* (слов. *Воспор*).

Отже *бусови врани* – це *бики вороні*, *тури вороні*, а звичніше й сучасніше для нас – *вороні бики*, *чорні тури*. Як виявляється, вони мають родичів і семантичних двійників іще в II-I тис. до н.е.

3. МЕЛАНХЛЕНИ Й САВДАРАТИ

У Геродота меланхлени – плем’я не скіфське, хоч і має скіфські звичаї. За В.Граковим, меланхлени мешкали на північ від скіфів царських на лівобережжі Дніпра, а царські скіфи займали степ уздовж Меотиди (Азовського моря) до Танаїсу (Дону) і Північний Крим до гір, де мешкали *таври* – “бичичі”. На Верхньому Дінці розташовує меланхленів Б.Шрамко. П.Третьяков відводить ім лісостепове лівобережне Подніпров’я і вважає, що назва *меланхлени* відбита в назвах *Чернігів* і *Вороніж*. Ю.Гаглойті гадає: меланхлени жили в ареалі сучасної Абхазії, вони ідентичні савдаратам, частині скіфів, а *меланхлени* – грецький переклад скіфського *савдарати*, бо осет. *савдар* – “чорновбраний”. І Граков ототожнював меланхленів із савдаратами. За Л.Єльницьким, Геродотові й кавказькі меланхлени – одне й те саме плем’я, а назва *меланхлени* асоціюється з чорними бурками кавказьких племен.

Отже, наявна певна розкиданість думок щодо меланхленів і їх локалізації. Та для нас істотно те, що вони жили в Давній Україні й що такий авторитетний історик, як П.Третьяков, вбачає у них праслов’ян і пов’язує назву *меланхлени* з назвами *Чернігів* та *Вороніж*. Справді, етнонім *меланхлени* містить *melan* – із грецької “чорний”. Назви обох міст мають елементи з цим значенням, а *-ig* та *-ix* (від *ing* “бик”) – етимологічно тотожні. Тож назви *Чернігів* і *Вороніж* – “Місто Чорного Бика”. *Хлени* в *меланхлени* тлумачиться як “одягнені”, а підтвердження шукають в іран. *савдарати*, з якого нібито скальковане *меланхлени*. Проте осет. *савдар* насправді означає “чорний бик”. Іранські мови знають слова й словосполучення, де *дар* – саме “бик”, “тур”: пушту *doure* “тур”, *dyr* в осет. *zebidyr* “тур” (пор. *зубр*), памірське (ваханська мова) *d(y)l-uksh* – “тур-бик”, де *uksh* споріднене з санскр. *uksha* (англ. *ox*)/у *ukshan* й авест. *uhshan* – “бик” (ВЯ, 197).

Тож *савдарати*, отже, й *меланхлени* – *чорнобичичі*, *чорнотуричі*. *Сав-дару савдаратитотожне тму-тор* “чорний тур” у назві *Тмутаракань* – “Місто Чорного Бика”: перші компоненти в них семантично, а другі – етимологічно тотожні. *Тмутаракань* – двійник назв *Чернігів* і *Вороніж*. І слушно припускає український дослідник О.С.Стрижак, що назва *Чернігів* могла постати від *Черніг*

сія, Русь. Інший грецький міф говорить, що золоте руно стерегли саме таври та їхні вогнедишні бики. І назву *Боспор Кімерійський* (нині Керченська протока), де *Боспор* – “Брід Бика”, античні автори пояснюють або тим, що Діоніс-Озіріс переправлявся із Сіндики до Криму, або тим, що він своїм плугом провів борозну, яка відділила Таврику від Сіндики.

І якщо Діоніс – це Баххос, тобто Чорний Бик, то виходить, що й Діоніс – Чорний Бик. І це, схоже, підтверджує етимологія імені *Діоніс*, яке тлумачать як “Бог із Ніси”, але яке може означати *Чорнобог*. Де значення “чорний” може нести компонент *-ніс*: пор. санскр. *nisha*, хінді *nish*, укр. *ніч* і те, що бога Варуну, ім’я якого тотожне нашому *вороний*, давні тексти порівнюють з нічю. Не виключено, що й назва *Ніжин*, і досі переконаливо і вмотивовано не витлумачена, мала первісну форму *Нішин* – “Місто Чорного Бика”. Бо якщо санскр. *kali* “чорна” означає і “ніч”, то так само, мабуть, і санскр. *nisha*, хінді *nish* – “ніч” може означати й “темний”, “чорний”.

Сиваш, Сивашук (Сивачук), Сивашенко (Сиваченко) – сучасні українські прізвища. *Сиваш* – притока Сіверського Дінця. *Сиваш* також і так зване *Гниле море*, затока на заході Азовського моря, давньої Меотиди. Це все – ареал меланхленів. Притока Сіверського Дінця – річка *Чорний Жеребець*, що має і назву *Красний Жеребець* (СГУ, 499, 612). Це спонукає співвіднести іран. *Сіявуш* і інд. *Крішна*, бо двоїстість понять *чорний* та *червоний* відчутна й на індійському ґрунті. Санскр. *krishna* означає *чорний* і *чарівний, гарний*, воно фонетично близьке укр. *красний*, яке може означати і *червоний*, і *гарний, чарівний*. Санскр. *krishnakanda*, яке мало б значити “чорний лотос”, насправді означає “червоний лотос” (SED, 162). Недарма індійські чоловіки й жінки мають ім’я *Крішна*, синонім якому – *Ш’яма*. А санскр. *sh’ya* (хінді *sh’ya*, *s’ya*) – “чорний”, відбите в назві ріки *Сейм*, яка, отже, означає *Чорна* (річка). Що цілком у дусі рясної “чорної” гідронімії і топонімії в чернігово-сіверсько-му ареалі.

Іран. *Сіявуш* істотно коригує низку українських прізвищ типу *Чорноус* та *Білоус*, нині звичке тлумачені як “Із чорними вусами”, “Чорновусий” і “З білими вусами”, “Біловусий”. Насправді ж *-ус/-вус* у них – “бик”, “віл”, “тур”. Отож і прізвище *Білоус* стає до ряду прізвищ *Біловіл//Біловол, Білобик, Білотур, Білокур//Білокура, а Чорноус* – до *Чорновіл//Чорновол, Чорнобик, Чорнотур, Чорнобай, Черногуз, Черниш, Чернега, Калуш, Калниш, Калакура//Калакур, Калатура//Калатур, Сиваш*.

6. ГАЛИЧ, ГАЛИЧАНИ, ГАЛИЧИНА

В українському назвотворенні, як і в етногенезі, простежується безперечний іранський струмінь, тому цілком правомірне й виправдане залучення іранських мовних фактів до витлумачення українських реалій. І ці мовні факти промовляють за те, що етнонім *галичани* може означати “чорнобичичі”, “чорнотуричі”, а назви *Галич* і *Галичина* відповідно – “Чорнобиків”, “Чорнотурів” і “Край чорнобичичів, чорнотуричів”. Це підтверджує й українська лексика: *галоха* “чорна корова”, *галис* “чорний пес”, *галиця* “чорна гадюка”, *галка* “чорна ворона” – всі вони вважаються похідними від праслов. *galъ* “чорний” (ЕСУМ, I 460). Назва *Галич (Галиш, Галуш)*, що має двійника неподалік – *Калуш* (форми *Калиш, Калниш*), виявляється двійником імен *Черниш, Черніг, Сиваш*, теж відбитих у назвах.

У примовці-застереженні *Не кидай палиці на чужі галиці* слово *галиці* означає “корови”, “худоба”, воно споріднене з осет. *gal* – “бик”, “віл”, н.-перс. *kal* “бик”, “буйвіл” (СИФ, 201). Можна гадати, що й *gal-kal* первісно означало “чорний бик”, як і єгипетське *bakha* (в якому впізнається

наше *бик*), що означувало бика чорної або темної масті. Інд. *krishna* означає не тільки “чорний”, “темний”, але й “чорний самець”, “чорний бик”, “чорний самець-антилопа”. А санскр. *sh’ya*, синонім до *krishna*, якраз і означає “чорний бик, віл”, *sh’ya* – “чорна корова, телиця” (СРС, 655). Священна ріка індійців Ямуна, на берегах якої минули дитинство і юність Крішни, має і назву *Ш’яма* (хінді *Ш’ям*).

Тоді й назва *Сейм* у гуші чернігово-сіверської “чорно-воронї” топонімії означає “Чорний Бик” і поповнює гідронімію цього плану ще однією давньою назвою. Оскільки поняття *бик* невіддільне від поняття *вода, дощ*, то *Сейм* може означати й *Чорновода, Чорнорічка*. Тим більше що в Україні маємо гідроніми *Сам-вода* (басейн Південного Бугу), *Саморічка* й *Самець-річка* (на Вінничині), ручай *Самбір* (на Сумщині), *Самгородок* (місто на Черкащині) тощо (СГУ, 485-486). Назва *Суми* теж у цьому ряді: місто стоїть на річці *Сума*, назву якої, до речі, дослідники й пов’язують із д.-інд. *shyama, suama* – “темний” (ТСУ, 342). Річки з назвою *Темна* є в басейнах Дніпра, Дністра й Південного Бугу, саме там, де найбільше звернення до індійських мовних фактів підтримує і назва *Псьол*, притокою якої є *Сума*. *Псьол* – “Повновода” споріднене з санскр. *aras, arsi* “вода”, відбитому в назвах Закарпаття: *Апшиця, Вишня Апша, Середня Апша, Нижня Апша* – нині *Водиця, Верхнє Водяне, Середнє Водяне, Діброва* (СІ, 200).

Тож укр. *самець* цілком може споріднюватися з санскр. *sh’yamak* – “чорний, темний бик”. Тоді й укр. *самка* й санскр. *sh’yamika* “чорна корова” – тотожні. Українське прізвище *Семак*, тотожне індійському імені *Ш’ямак* (дядько Крішни по батькові), теж стає сюди (НН, 432). Гідронімія України знає ще річки *Самка, Самчик, Самкова, Самовиця, Самовицька, Самовнич, Самоткань, Самопалка, Самошина, Саморуків, Самаха* тощо, де *Само-//Сам-*, безперечно, “темний”, “чорний”. Лише назв *Самець* в Україні гідронімії словник фіксує 18 (12 річок, 4 потоки й 2 струмки). Роська, притока Росі (*Рось*, яка на нас, *Бик-ріка*), зветься і *Самець* (СГУ, 475).

Санскр. *sh’yamal*, до речі, яке виступає чоловічим та жіночим іменем і є похідним від *sh’yama*, означає велику чорну бджолу. Що, певно, проливає світло й на наше досить загадкове слово *джміль* (чміль).

7. MALOROSSA І МАЛОРОСИ

Як на нас, список етнонімів, назв і прізвищ із значенням *чорнобичичі* й *чорнотуричі, Чорнотурів* і *Чорнобиків, Чорновіл* і *Чорнотур* має поповнюватися, бо чимало їх іще приховується під різними лексичними оболонками. У запорозьких козаків, наприклад, відбиті прізвища *Калнавіл* і *Кальміус*, які теж означають *Чорновіл, Чорнотур*.

Особливо в цьому плані цікава назва *Malorossa* – місто в азійській частині Боспору, колишній Кімерії-Сіндиці на Таманському півострові. Вона тим цікавіша, що засвідчена в “Космографії” Аноніма з Равенни, який жив у VII ст. Коли, як вважається, ще не існувало ні етноніма *малороси*, ні назви *Мала Русь* чи *Малоросія*, виникнення яких відносять щонайменше до XVIII ст. (УС, №1, 16-17; №2, 20, 29-31). Тобто через тисячоліття після фіксації назви *Malorossa*. А саме з ними ця назва й виявляє виняткову подібність, принаймні фонетичну.

О. Трубачов назву *Malorossa* виводить (зі знаком запитання) від *mala-rukxa* – “білий берег”. Де *mala* пропонується порівняти з алб. *mal* “гора”, рум. *mal* “берег”, “гора” й латис. *mala* “берег”. А *ruks* – “білий”, яке нібито не раз засвідчене в цьому боспорському регіоні. Тож *mala-rukxa*, як на нього, ймовірний кімерійсько-сіндомеотський гібрид, структурно й семантично тотожний індо-

арійському *rukṣa-tar* "білий берег" (ІА, 254; також: 42, 57).

Дослідник, звісно ж, не міг не бачити, що назва *Malorossa* напрочуд перегукується з назвами *малороси*, *Мала Русь* і *Малоросія*. Але йде за своїм тлумаченням етноніму *руси* – "світлі". І не зважає на низку грецьких імен та назв із *melas*, *melan* – "чорний" (латис. *melns*), від і.-є. *mal* "чорний": Помпоній *Мела* – "Чорний"; *Меланіпп*, досл. "Чорний Самець", "Чорний Жеребець" – ім'я кількох персонажів грецької міфології; *Меланіппа*, досл. "Чорна Самаця", "Чорна Кобила" – кохана Посейдона (МНМ, II 134). *Меланезія* – "Чорні острови", *меланхолія* – сумовитість, депресія, досл. "чорний настрій" (ОД, 567). Те ж *melan* "чорний" – і в етнонімі *меланхлени*. У цьому ж боспорському ареалі, як ми бачили, чимало й іншої "чорної" топонімії: *Тматоракань*, *Кімерія*, *Кімерик*, *Кімерійський Боспор*, *Сиваш*, *кімери-сівери* й *бусове врани* з алуштинської долини в Криму. Та й саме Чорне море – для греків то як *Понт Аксинський* "Негостинне море", то як *Понт Евксинський* "Гостинне море". Хоча це тільки переосмислення греками незрозумілої для них давньої назви, яка насправді означала "Море Бика", а коли точніше – "Море Чорного Бика". Бо в основі назви – індоірансько-індоєвропейське *укшан/ухшан* "бик", те саме, що й у назві загальноросійської святині *Ексампай*, назві *Оксфорд*, українському імені *Оксен* і прізвищі *Оксюта*. Тож саме на ці факти слід найперше зважати.

Тому цілком можливо, що *Malo* в *Malorossa* означає те саме, що й *mela*, *melan*, тобто "чорний". А *rossa* при нашому тлумаченні етноніма *роси-руси* як *бичичі*, *туричі* (ТРС, 28-38) означатиме "бик", "тур". Кримські *таври* – ті ж "туричі", "бичичі", назва *таври*, каже візантійський автор Іоан Цец, тотожна назві *руси*. Тобто й *руси* – "бичичі", "туричі". За Трубаховим, саме до Криму сходять найраніші (VI ст.) писемні фіксації назви *русь* – принаймні за 300 років до закликання варягів (ІА, 57). А тисячоліттям раніше (VI ст. до н.е.) "Книга Іезекіїля", пророцька книга Біблії, згадує народ *рош* в етнічному контексті з кімерійцями і скіфами. Тобто в прив'язці до Давньої України.

У такому разі назва *Malorossa* означає "Чорнобиків", "Чорнотурів", вона структурно й значеннєво стає тотожною назвам *Тматоракань*, *Вороніж*, *Чернігів*, *Чорнобиль*, *Калатура*, *Калуш*, *Галич* тощо. Тоді й етнонім *малороси* означатиме не "жителі Малої Русі", а *чорнобичичі*, *чорнотуричі*, *чорнокоровичі* (пор. *Білокоровичі* на Житомирщині).

За такого тлумачення назва *Malorossa*, схоже, знаходить у тому ж кримському ареалі своїх двійників. Це, зокрема, назва *Кала-рас*, що її О. Трубахов здогадно тлумачить "Чорна ріка". Насправді ж вона може означати *Чорнобичка*, бо *Кала* – "чорний" рясно відбите в українських назвах і прізвищах, а *рас* може споріднюватися з назвою *Рось*, за нами, *Бик-ріка*.

Іншу кримську назву, *Калі-тіра* (*Calitera*, *Callitera*, 1367) – назва Ялти на італійських картах і в документах, О. Трубахов теж здогадно тлумачить "Чорний берег" (ІА, 245). Проте *Кала-тіра*, певно, те ж *Кала-тура* – "Чорний Бик-Тур", відбите в наших назвах (*Калатура* на Косівщині) і прізвищах (*Калатура*, *Калатура*). *Тірас*, давня назва Дністра, читається і *Туріс* – "Тур, Бик".

Тож назва *Малоросса* у такому разі стає в один ряд із назвами *Тматоракань*, *Кімерик*, *Чернігів*, *Вороніж*, *Чорнобиль*, *Калатура*, *Калуш*, *Галич* – усі "Чорнобиків", "Чорнотурів". А етнонім *малороси* – до ряду етнонімів *кімери-сувіри-сівери*, *меланхлени*, *савдарати*, *галичани* й *бусове врани*. Слова *савдар*, *меланхлен*, *тматор*, *сіявуш*, *калуш*, *калатур*, *калакур*, *черніг*, *черниш*, *малорос*, *чорнорус*, *чорнотур*, засвідчені на теренах

України, тотожні і структурно, і значеннєво. Різні лексично, вони всі означають *чорний бик-тур*. Тож виходить, що назва *Малоросія* насправді не *Мала Русь* і тим паче не *Мала Росія*, а *Чорна Русь*, *Чорнорусь*, *Країна Чорного Бика-Тура*, *Країна чорнобичичів-чорнотуричів*. *Malorossa*, *Меларусь* на слов'янському ґрунті стало *Малорусь*, як ім'я *Меланія* з тим же *melan* "чорний" прибрало українського різновиду *Маланка*. *Malorossa-Меларусь-Малорусь* – значеннєвий двійник назв *Кімерія*, *Сіверщина*, *Галичина*.

Назва *Кімерія-Сіверщина-Малорусь*, тобто *Чорнорусь*, могла первісно означувати кімеро-чернігово-сіверські, древлянські й галицько-волинські землі, протиставлені в літописах Поляно-Руській землі, сприйманій як *Біла Русь*, тобто найбільш праведна й чеснотлива з-поміж інших. Назви *малоруси* – "чорнобичичі" й *Малорусь* – "Чорнорусь" на певному історичному відтинку і з цілком певних великодержавних міркувань зазнавали вмисного, цілеспрямованого й масованого наступу, що мав якомога затумувати, знецінити їх первісне значення і переосмислити до значення *малороси* й *Малоросія*, протиставного назвам *великороси* й *Великоросія*. Що якнайкраще лягло в концепцію безпідставного і штучного міфу про "старшого" й "меншого" брата. Хоча тут явне намагання поставити все з ніг на голову, бо насправді "старший брат" виявляється молодшим.

Отож *малоруси-чорноруси* – повнокровний і висококатусний етнонім, значеннєвий двійник етноніма *кімери-сівери*, який сходить до уявлення і реалії щонайменше кімерійсько-трипільських часів.

ВЭ – Менгес К.Г. Восточные элементы в "Слове о полку Игореве". – Л., 1979.

ВЯ – Пахалина Т.Н. Ваханский язык. – М., 1975.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови, т.І. – К., 1982.

ІА – Трубачев О.Н. Indoarica в Северном Причерноморье. – М., 1999.

МНМ – Мифы народов мира, т.ІІ. – М., 1988.

ОРВ – Смирнов Б.Л. Очерк развития вишнуизма по текстам "Махабхараты" // Махабхарата: Книга о Бхишме; Книга о побоище палицами. – Ашхабад, 1981.

СГУ – Словник гідронімів України. – К., 1979.

СІ – Сторінки історії та культури Праукраїни. – Чернівці, 2003.

СИФ – Пахалина Т.Н. Исследование по сравнительно-исторической фонетике памирских языков. – М., 1983.

СРС – Санскритско-русский словарь. – М., 1978.

СУЕ – Вовк Хв. Студії з української етнографії та антропології. – К., 1995.

ТРС – Наливайко С.І. Таємниці розкриває санскрит. – К., 2000, 2001.

ТС – Шпак Д. Тлумачний словник топонімів села Старі Кути. – Львів, 1998.

ТСУ – Янко М.Т. Топонімічний словник України. – К., 1998.

ФМ – Сокіл В., Сокіл Г. Фольклорні матеріали з отчого краю. – Львів, 1998.

УЗ – Наливайко С.І. Назва *Аратта* у прив'язці до Трипілля й України // Українознавство, 2003, №2-3.

УС – Грушевський М. Велика, Мала і Біла Русь // Український світ. – 1992. – №№1-2.

HN – Gandhi, Maneka. Hindu Names. – New Delhi, 1993.

OD – The Oxford Dictionary of English Etymology. – Oxford, 1985.

SED – Apte V.S. Sanskrit-English Dictionary. – Delhi, 1993.